

Dialectes catalans

1. El traçat de conjunt, l'esboç d'un mapa dialectal dins d'un domini lingüístic determinat, pressuposa naturalment un treball previ de delimitació de fronteres, car és precisament l'espai que les fronteres circumscriuen el que serveix de camp d'operacions al dialectòleg. Per al traçat del mapa dels dialectes catalans, objecte primordial d'aquest article, la tasca a què fem referència, es pot donar aproximadament com a resolta en la seva totalitat i, en part, fins explicada per les dades i aportacions sistemàtiques, entre altres, de Mn. A. Alcover,¹ J. Hadwiger,² K. Salow,³ F. Krüger,⁴ A. Griera,⁵ R. Menéndez Pidal,⁶ P. Barnils,⁷ resumides per A. Griera en una conferència recentment publicada⁸ i acompanyada d'un gràfic amb les «fronteres del català enfront del llenguadocià, gascó, aragonès, castellà i sard». I dèiem aproximadament, perquè malgrat dels resultats fins ara produïts, manquem encara de precisió local en ço que afecta principalment a la ratlla occidental del castellanès que, malhauradament, per ço que hi sabem, no ha estat o no ha pogut estar encara objecte d'estudi.⁹

1. *Bollet del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. IV (1908).

2. *Zeitschrift für rom. Phil.*, t. XXIX (pp. 712 ss.). Comp. B. Schädel, *Literaturblatt für germ. und rom. Phil.* (1906, pp. 196 ss.).

3. *Sprachgeographische Untersuchungen über den östlichen Teil des katalanisch-languedokischen Grenzgebietes* (Halle, 1912).

4. *Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon* (Hamburg, 1913).

5. *La frontera catalano-aragonesa* (Barcelona, 1914).

6. *Sobre los límites del Valenciano* (Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, 1908).

7. *Die Mundart von Alacant* (Barcelona, 1913).

8. *L'estudi de la llengua i l'excursionisme* (Barcelona, 1916).

9. Cf. Hadwiger, *loc. cit.*

2. Feta la salvetat que precedeix i en possessió del nostre domini, podem intentar una classificació dels nostres dialectes. Confessem, però, i fem-ho observar bé, que la tasca no pot ésser realitzada amb la compleció que voldríem. Tractem de fer solament un assaig que, tot i podent ésser utilitzat de punt de partida en investigacions posteriors més afonades, podrà tal vegada, de moment, suscitar problemes i orientar els filòlegs més allunyats que nosaltres del territori i, si això no, contribuir almenys a què els col·laboradors del Diccionari General de la Llengua Catalana tinguin avinentesa de seguir amb els ulls un gràfic raonat que els faci viure palpable l'extensió i les modalitats dialectals del nostre idioma.

És, doncs, aquest, si es vol, més aviat un article de divulgació que d'elaboració científica, per més que tampoc havem deixat oblidat del tot aquest punt de vista.

3. I ara, entrant en matèria i reprenent la indicació que acabem d'apuntar, s'ocorre tot d'una la qüestió de principi sobre la determinació dels dialectes. ¿Havem de considerar-los, o, millor dit, havem de partir en llur classificació del punt de vista geogràfic en general, o ens havem de cenyir al dialectal en un sentit estricte? I formulant-ho d'altra manera, ¿havem de considerar els diferents parlars com a dialectes diferents pel sol fet de respondre a una denominació regional o comarcal, o els havem de considerar únicament com a tals, reportant-los a fenòmens lingüístics determinats que serveixin de criteri per diferenciar-los? Donat que en el camp de la investigació de la llengua tenim exemples que obeeixen a l'un o a l'altre dels dos extrems,¹ nosaltres pendrem aquí el primer (comp., no obstant, § 20) que, almenys de moment, se'ns figura més ventatjós i més apropiat per al català i per al nostre objecte (§ 2). Les raons que així ens ho fan entendre s'apoen, d'una banda, en l'existència de denominacions ja consagrades pel poble (*phallarès, mallorquí,*

1. Vegi's, per exemple, J. Leite de Vasconcellos, *Esquisse d'une Dialectologie portugaise* (París, 1901) per al primer cas, i H. Suchier, *Die französische und provenzalische Sprache und ihre Mundarten* (Grundriss der romanischen Philologie, t. I, Strassburg, 1904-1906, pp. 752 ss.) per al segon.

valencià, etc.), i d'altra, en la qualificació pintoresca de parlars especials (*xipella*, *apitxat*) que, tot i no essent pròpiament dialectes, val bé la pena de no deixar-los oblidats en les recerques sistemàtiques d'un territori tan reduït com el nostre. De totes maneres, i llevat de comptades excepcions (§ 6), deixem naturalment de banda les denominacions de caràcter purament local (*pegolí*, de Pego; *fregatí*, de Fraga; *vigatà*, de Vich, etc.) amb què sovint el poble revela tenir consciència de les variants idiomàtiques que el caracteritzen.

4. Així, els diferents dialectes del català, en el sentit que acabem d'exposar (§ 3), i sintetitzant la distribució colorida del mapa, són els següents:

Català continental	Català oriental..	{ tarragoní	} color <i>blau</i> .
		{ empordanès (salat)...	
Català continental	Català occidental	{ xipella ¹	} color <i>groc</i> .
		{ andorrà.....	
		{ pallarès ²	
		{ aranès ³	
		{ ribagorçà	
Català continental	Valencià	{ castellonès.....	} color <i>morat (verd)</i>
		{ central (apitxat).....	
		{ alacantí.....	
Català continental	Rossellonès.....	capcinès.....	color <i>rosa</i> .
	Català insular	Balear	{ mallorquí (manacorí).....
{ menorquí.....			
{ eiviscenc.....			
Català insular	Alguerès.....	color <i>blau</i> .

5. Anotem ara immediatament uns breus comentaris sobre l'extensió geogràfica, així com sobre els trets característics dels diferents parlars anotats en la taula que precedeix, la qual cosa servirà de passada per no assumir els resultats que se'n desprenen

1. Comp. §§ 7, 14.
2. Comp. § 8.
3. Comp. § 8.

com a cosa absolutament pròpia, fent acte de justícia al bon zel dels escorcolladors que tant han fet prosperar la nostra filologia.

En anotar els trets característics dels parlars, consignarem únicament aquells que són més sortints i dels quals són coneedors els propis dialectants.

6. Havem de descartar de primer anduvi, ço que es refereix a l'extensió del *català insular* com a imposició forçosa de la naturalesa, llevat de ço que afecta a l'*alguerès*, reduït a la ciutat d'Alguer que l'hi dóna nom.¹ Quant al *manacorí*, limitat a la localitat de Manacor (Mallorca), l'inclouem en la llista, atenent més que a característiques fonètiques sortints entre els dialectes de l'illa major, al fet notable d'haver servit de base general a un bon esplet de literatura popular escrita, al davant de la qual figura el nom de Mn. A. Alcover amb la publicació de les *Rundayes mallorquines*.

7. Reportant-nos ara al grup nombrós de dialectes del *català continental*, i admetent, en primer terme, la divisió establerta per En Milà entre el català oriental i occidental, observem que la ratlla de frontera segueix aproximadament els límits assenyalats per l'actual distribució en províncies.²

La dita ratlla de frontera se'ns ofereix en la seva major part integrada per l'existència de l'anomenat parlar *xipella*³ que constitueix, per dir-ho així, una espècie d'embà que separa lingüísticament els dos dialectes més importants de la Catalunya històrica. Car el *rossellonès*, amb els seus subdialectes, entre ells el *capcinès*,⁴ circumscrit al departament francès dels Pireneus Orientals, es deu assignar al català oriental.

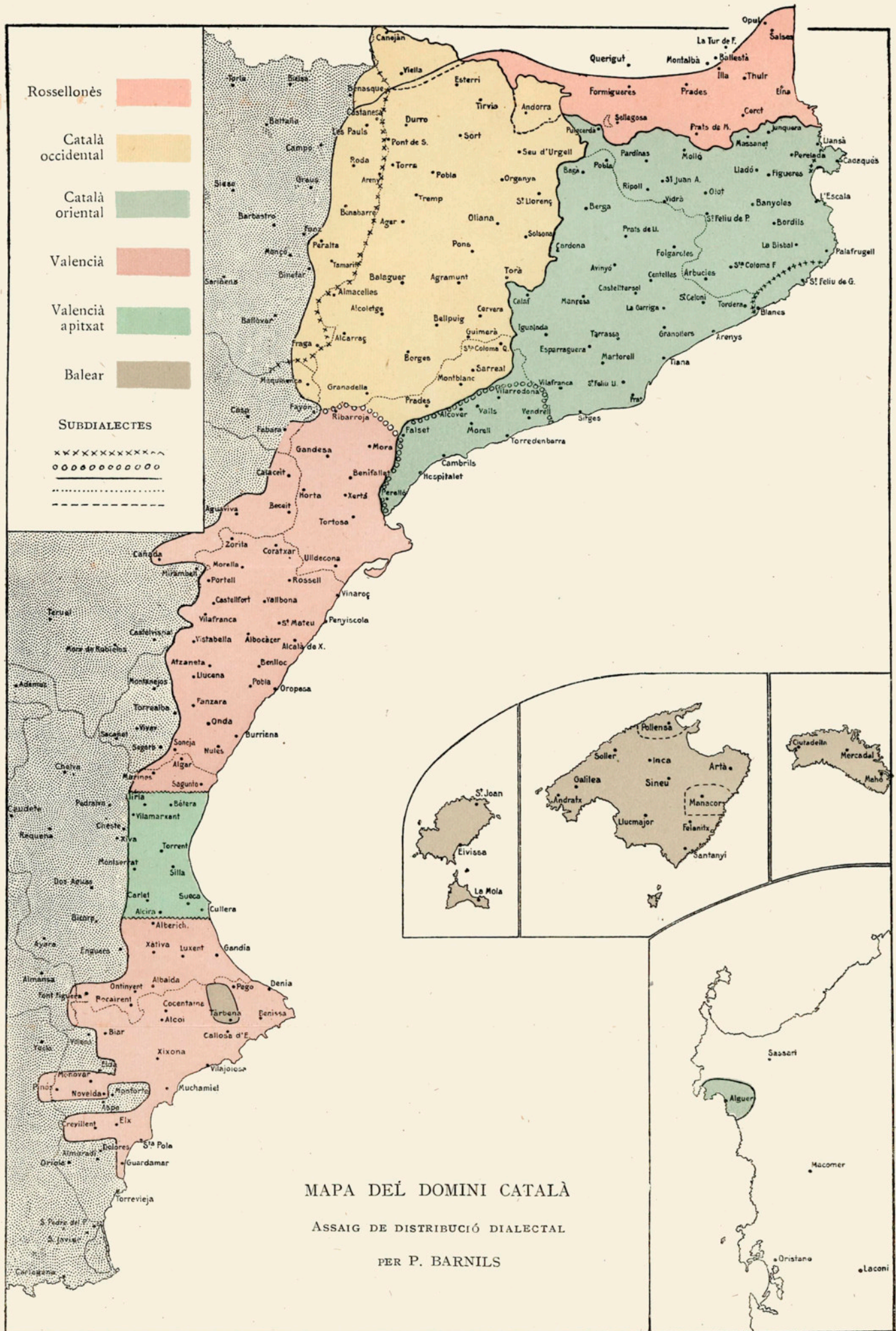
Registrem encara dins del català oriental, l'*empordanès* i

1. Cf. A. Ciuffo, *Influències de l'italià i diferents dialectes sards en l'alguerès* (Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, 1908; pp. 170 ss.), i també Bastero, *Crusca Provenzale* (citada per Milà, *Obras Completes*, t. III, Barcelona, 1890; p. 547).

2. Per a més detalls, que permeten ampliar ço que es dedueix del nostre mapa, es pot consultar A. Alcover, *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, t. IV.

3. Devenim la troballa interessant d'aquest nom a l'amic N'Agustí Duran i Sanpere, que està recollint dades per localitzar la zona del dialecte.

4. Cf. A. Giera, *BUTLLETÍ*, t. III, pp. 115 ss.

el *tarragoní* que, com ja es desprèn del nom, viuen en l'àrea comarcal de tots coneguda.

8. El *català occidental* ofereix una diversitat major de dialectes enfront de l'oriental. Així hi tenim, ultra el *xipella* (§ 7), l'*andorrà* i el *tortosí* que, com el *tarragoní* i l'*empordanès*, tenen la seva extensió ben concretada. Quànt al *pallarès*, per ço que hi sabem, no sembla ésser altra cosa que un nom donat pels aranesos a la manera de parlar dels seus veïns. Ens resta l'*aranès* i el *ribagorçà*. El primer, que com a tal comporta també subdialectes,¹ reduït a ço que és la Vall d'Aran que li dóna el nom, el consignem en la carta per raó de la pertinència política del territori a Catalunya. El català, encara que foraster, és conegut de l'Aràn. El *ribagorçà* comprèn les localitats catalanes de l'antic comtat de Ribagorça i cau a l'altra banda de la línia determinant de la província de Lleyda.²

9. El parlar de les províncies de Castelló de la Plana, València i Alacant, pren generalment el nom de *valencià* per la importància històrica de València, no desmentida en totes les provatures modernes de renaixement. No gens menys, i donant en un sentit lingüístic el mateix dret a les províncies extremes,³ cal admetre encara dins del *valencià* el parlar *castellonès* i el parlar *alacantí*. L'àrea d'aquests diferents parlars coincideix aproximadament amb la de les províncies respectives, encara que l'extensió és una mica major per part de l'alacantí i del castellonès, si tenim present que el *valencià central* o *apitxat* es pot considerar com a limitat pels rius Túria i Xúquer.⁴

L'anomenat *mallorquí* d'Alacant forma una illa petita que, ultra la localitat de Tàrbena assenyalada en el mapa, comprèn una sèrie de llogarets enclavats en la vall de Gallinera, veïna de Pego.⁵

1. Comp. J. Condó, *Vocabulari aranès*, BUTLLETÍ, t. III, pp. 1 ss.

2. Cf. A. Grier, *La frontera catalano-aragonesa* (Barcelona, 1914).

3. J. Nebot y Pérez, *Apuntes para una Gramática valenciana popular* (València, 1894).

4. P. Barnils, *El parlar «apitxat»* (BUTLLETÍ, t. I, pp. 18 ss.).

5. P. Barnils, *Beitrag zur Kenntnis einer mallorquinischen Kolonie in Valencia* (Zeitschrift für rom. Phil., t. XXXVI, pp. 601 ss.).

10. Els trets d'ordre fonètic, característics dels nostres dialectes, uns han estat ja assenyalats i valuats quant a la llur importància de principi (§ 11); altres, en canvi, tot existint i podent ésser reportables a aquella finalitat, no tenen de moment més que una valor local o comarcal digna de major o menor atenció per part dels dialectòlegs. En el nostre cas, però, els registrem per les raons més amunt (§ 5) aduïdes.

11. I així, anotant sumàriament alguns dels dits trets característics, tenim, en primer terme, els del català oriental que són: pronunciació de totes les *a* i *e* àtones com a *è* (mareta = *mè-rète*, teulada = *teuláde*) i de totes les *o* àtones com a *u* (posava = *puzábe*, porto = *pórtu*). El català occidental, en canvi, conserva la pronunciació clara de les dites vocals (*marèta*, *teuláda*; *pozába*, *pórtu*), essent aquesta diferència el criteri justificant de la divisió dialectal dels dos grups.

12. Del parlar empordanès, inclòs dins del grup català oriental, no hauríem de fer-ne un especial esment, per obeir més aviat a una designació geogràfica que lingüística. Havem d'aduir-lo, no obstant, per la importància que en el darrer aspecte s'ha guanyat la contrada amb la figura viril de la notable prosadora Víctor Català, que amb les seves creacions ha incorporat al català literari una part notable del seu lèxic dialectal. I a això cal afegir, encara que estenen-se a bona part de la costa de Llevant,¹ la conservació de l'article determinat *es*, *sa* en compte de *el*, *la* (*es páre*, el pare; *se káze*, la casa) que dona peu a la denominació popular de *parlar salat*, ço és: parlar amb l'*es* i el *sa* (Comp. §§ 9, 16, 18).

13. El tarragoní,² com és sabut, es distingeix per la diferència viva que fa entre la *v* i la *b*, contràriament a ço que ocorre en els altres parlars del català oriental on la *v* no és altra cosa que un signe ortogràfic sense valor fonètica (tarr. *kevál*, *vi bô*; cat. or. *kebál*, *bí bô*, etc.).

1. Vegi's darrerament X. Carbó, *Els pobles de la Costa de Llevant que usen els articles es i sa* (BUTLLETÍ, t. VI, pp. 15 ss.).

2. Comp. M. Montoliu, *Petit vocabulari del Camp de Tarragona* (BUTLLETÍ, t. VI, pp. 38 ss.).

14. Més amunt (§ 7) deixàvem situat el parlar xipella, divisori del català oriental i occidental. La característica del dit parlar és la pronunciació de la *e* final com a *i* en exemples que responen, segons sembla, als mots que necessiten una vocal dita de sosteniment (*pári* pare, *mári* mare, etc.) encara que la regla, al nostre entendre, no s'ha formulat pas d'una manera precisa. Quant a l'andorrà i al pallarès, no sabríem, de moment, assignar-los particularitats fonètiques notables, inclinant-nos a sostenir aquells noms reclamats pels dialectants i per les raons més amunt (§ 3) indicades. Per l'aranès, es pot consultar § 8.

15. No passa, en canvi, així amb el ribagorçà ja prou conegut per la palatalització que fa de tota *l* precedida d'altra consonant: *flò*, flor, *plóra* plora, *kláu* clau, etc., el qual fenomen és desconegut de tota la resta del nostre territori. El tortosí, darrer dels parlars anotats dins del grup occidental català, no té, pròpiament parlant, particularitats fonètiques característiques i això basta per dir que el tortosí respòn més aviat a un fet d'ordre geogràfic que lingüístic. El tortosí representa, al nostre mode de veure, un dialecte de trànsit entre el català i el valencià,¹ participant, en conseqüència, de les particularitats de l'un i de l'altre.

16. En entrar al valencià, constatem per endavant el parlar mallorquí-salat (§§ 9, 12) de Tàrbena i de la vall de Gallinera (*sa dóna* la dona, *sa káza* la casa) per recordar, només entre altres fenòmens, la pronunciació típica dels sons sonors del català com a sords en el valencià del centre: *éinér* gener, *épbè* jove, *ròsa* rosa (*ròze*), *kòsa* cosa (*kòze*), etc., així com la confusió de la *v* amb la *b* (*bí* vi, *kabál* cavall), diferentment de ço que ocorre en el parlar del camp de Tarragona (§ 13). El dialecte castellanès, per les dades que en tenim,² es pot considerar, en general, com una extensió del tortosí o, si així es vol, com una revivència del parlar d'Alacant que té també com a característiques, entre altres, la distinció fonètica entre la *v* i la *b*, però, en canvi, la pronunciació

1. Comp. F. Mestre i Noè, *Vocabulari català de Tortosa* (BUTLLETÍ, t. III, pp. 80 ss.).

2. J. Nebot i Pérez, *loc. cit.*

forta sonora dels sons que suara constatarem com a sords en l'apitxat: *vi*, *kavál*; *jínér*, *jóve*; *řóza*, *kóza*.

17. Del rossellonès anotem el canvi de la *ó* final en *ú* en els mots que tenen originàriament la terminació ONE : *karbú* carbó, *kansú* cansó, *sabú* sabó, etc.

18. En el parlar balear¹ cal assenyalar, com a tipus general de distinció, l'existència de la vocal neutre *ε* en posició tònica, corresponent, en general, a una *é* del català central (*séřε* cera, *sék* sec, *řřét* fred, etc.) i el fet morfològic de l'empleu de l'article determinat *es*, *sa* (*εs pářε* el pare, *sε mářε* la mare) en compte de *el*, *la* corrent en la resta del nostre territori (Comp. § 12)². A l'objecció que aquí podria fer-se de pendre el mallorquí com a representant del balear, cal observar que, per no fer-ho altrament, ho abonen d'una part la importància de l'illa major, i d'altra la mancança que tenim de tradició i de treballs especials que posin de relleu els fets típics d'un parlar balear enfront dels altres.³

19. Terminem aquests comentaris lingüístics registrant el cas típic de l'alguerès amb la seva conversió en *r* de tota *d* intervocàlica (*sera*=seda, *cara*=cada).⁴

20. Per ço que acabem d'exposar, en la seva aplicació al català, ja es pot deduir el gran inconvenient lingüístic que resulta d'admetre una classificació de dialectes fornida per la geografia com a tal, augmentada i sancionada per l'individu. En efecte, si, per exemple, es considera com a parlar especial el tarragoní, pel sol fet de distingir la *v* de la *b*, llavors l'alcantí no té raó d'ésser o al revés, i si el català oriental té aquest nom basat en la confusió de les vocals àtones (*a*, *e* > *ε*; *o*, *u* > *u*), llavors desapareix l'alguerès de la llista, que posseeix els mateixos fenòmens.

1. Cons. A. Griera, *El dialecte baleàric* (BUTLLETÍ, t. V. pp. 1 ss.).

2. V. també A. Griera, *L'article en català i la llengua literària* (BUTLLETÍ, t. V. pp. 50 ss.).

3. Comp., no obstant, el recull de textos de B. Schädel, *Mundartliches aus Mallorca*, Halle, 1906).

A. Griera, *El parlar d'Eivissa i Formentera* (BUTLLETÍ t. I, pp. 26 ss.).

4. Cons. per exemple, A. Ciuffo, *loc. cit.*

Les anul·lacions recíproques de dialectes i de parlars i la simplificació que sorgiria volent aplicar en llur classificació un principi únic d'evolució lingüística, serien tant més grans i complicades com més gros fos el nombre de fenòmens que s'aportés com a llista-tipus de cada dialecte. Més amunt, però (§ 3), s'han apuntat ja les raons sobre les quals ens basàvem per a procedir com hem fet.

§ 21. No gens menys, creiem que valdria ben bé la pena de fer un assaig de classificació dels dialectes catalans partint d'un fet de llengua d'ordre fonètic que ens servís de terme de comparació. En la impossibilitat d'intentar-ho plenament aquí, ens contentarem amb unes breus indicacions. El criteri lingüístic que es podria pendre seria tal vegada el ja tradicionalment assenyalat, ço és, la pronunciació de les vocals àtones.

22. El fet que, de procedir així, se'ns mostra com a més important, si recordem l'abigarrament i la multiplicitat de dialectes geogràfics més amunt exposada (§§ 4 i ss.), és el de l'existència de dues modalitats úniques pròpiament dialectals, ben determinades. I d'aquestes, quant a l'extensió geogràfica, el predomini indiscutible de la modalitat occidental davant de la modalitat oriental. Observi's que la primera s'estén més enllà de la Catalunya occidental, cap al sur, recobrint tota l'àrea del regne de València fins a la línia extrema del nostre domini lingüístic Santa Pola-Guardamar. I tingui's en compte que fins en la mateixa regió extrema d'Alacant, on en ço que afecta a casos fonètics d'ordre diferent del que prenem per terme de separació és possible trobar analogies notables amb el català del centre, no coneixem per ara, ni per excepció, un sol punt que tingui la particularitat de la confusió de *a*, *e* en *ɛ* ni de *o* en *u*.

23. Els esdeveniments històrics que ens mostren el català portat a les Balears i a València per les hosts triomfadores del rei En Jaume, no ens aclareixen pas encara la constitució allargassada del bloc lingüístic occidental. Car, no podent admetre d'una banda, ni en una època històrica, la reducció geogràfica paulatina del bloc oriental invadit per l'occidental, resulta,

d'altra, incomprendible com tota la regió valenciana apareix com una continuadora directa d'aquest, talment com si en les poblacions establertes arran de la conquesta no hi haguessin tingut art ni part els catalans del centre. ¿És que en la realitat n'hi tingueren, però en una minoria o bé en un nombre prou gran però massa distribuït que no pogué constituir nucli important de prou resistència i acabà per ésser absorvit dels altres? Recordi's el cas de la petita colònia mallorquina (§ 9). El coneixement minuciós dels dialectes locals valencians i un estudi històric en aquest sentit, podran donar segurament, al seu temps, una resposta cabal o una nova orientació al problema que se'ns posa.

P. BARNILS